

МАРКЕТИНГ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2026-95-25>
УДК 658.5:657.47:338.5

Порсюрова І.П.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та торговельного підприємництва
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4903-8566>

Porsiurowa Iryna

V.N. Karazin Kharkiv National University

**ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ СОБІВАРТОСТІ
ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЦІНОВОЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ**

**FACTOR ANALYSIS OF COST STRUCTURE
AS A MANAGEMENT TOOL FOR PRICE COMPETITIVENESS**

У статті досліджено теоретичні та методичні підходи до факторного аналізу структури собівартості як інструменту управління ціновою конкурентоспроможністю підприємства в умовах зростання конкуренції та нестабільності ринку. Обґрунтовано, що собівартість є важливою базою для формування ціни та визначає межі цінової гнучкості й рівень прибутковості. Розкрито аналітичне значення структури витрат і доведено необхідність її дослідження для прийняття ефективних управлінських рішень. Встановлено, що застосування факторного аналізу дозволяє виявляти головні чинники змін витрат, оцінювати силу їх впливу та визначати резерви оптимізації. Систематизовано методи аналізу та обґрунтовано їх роль у забезпеченні маржинальності, фінансової стійкості та підвищенні конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: собівартість, структура витрат, факторний аналіз, ціноутворення, конкурентоспроможність, управління витратами.

The article explores theoretical and methodological approaches to factor analysis of cost structure as a tool for managing the price competitiveness of an enterprise in conditions of increasing market uncertainty and competition. In modern economic environments, price remains one of the most important instruments of competitive struggle, while the ability to adjust it without reducing profitability directly depends on the level and structure of production costs. Therefore, cost is considered not only as an accounting indicator but also as a key management category that determines margins, financial stability, and overall market performance of the enterprise. The study substantiates that the structure of costs has significant analytical value, as it reveals the internal composition of expenses and identifies dominant cost components that form the main burden on product price. Special attention is paid to material, labor, energy, and overhead costs, which determine the lower price boundary and influence the degree of pricing flexibility. It is argued that without a comprehensive analysis of cost structure, enterprises are unable to adequately respond to changes in the external environment, justify pricing decisions, or maintain stable competitive positions. The importance of factor analysis is emphasized, as it allows moving from a descriptive assessment of cost changes to identifying causal relationships between cost drivers and the resulting indicators. The application of structural, dynamic, index, and deterministic factor methods enables the identification and quantitative evaluation of the influence of key factors on cost dynamics. The practical significance of the research lies in integrating analytical results into managerial decision-making processes. Factor analysis supports the identification of cost reduction reserves, optimization of cost structure, maintenance of profitability, and strengthening of competitive advantages. The study confirms that effective cost management is a necessary condition for ensuring price competitiveness and sustainable development of the enterprise.

Keywords: cost, cost structure, factor analysis, pricing, competitiveness, cost management.

Постановка проблеми. У ринкових умовах господарювання конкурентні переваги підприємства дедалі частіше формуються не лише за рахунок якості продукції, асортиментної гнучкості чи маркетингової активності, а й завдяки здатності забез-

печувати економічно обґрунтований рівень ціни. Для більшості підприємств саме ціна залишається одним із найчутливіших інструментів конкурентної боротьби, проте можливість її коригування без погіршення фінансових результатів безпосередньо

залежить від рівня та структури собівартості продукції. За таких умов собівартість набуває значення не лише облікового показника, що фіксує витрати на виробництво і реалізацію продукції, а й важливого об'єкта управління, який визначає рівень маржі, прибутковості та ринкової стійкості підприємства. Зростання конкуренції та витрат (ресурси, енергія, логістика) ускладнюють ціноутворення. Підприємству недостатньо оцінювати лише загальні витрати – важливо аналізувати структуру та динаміку собівартості. Без аналізу неможливо вчасно реагувати на ринкові зміни, обґрунтовувати ціни та зберігати конкурентоспроможність.

Необхідність використання факторного аналізу обумовлена тим, що він забезпечує перехід від формального констатування зміни собівартості до поглибленого вивчення причин таких змін. Його застосування дозволяє визначити, які саме фактори – ресурсні, технологічні, організаційні, цінові чи структурні – сформували зростання або зниження витрат, якою є сила впливу кожного з них та як це відбивається на можливостях підприємства конкурувати за ціною. Саме тому факторний аналіз структури собівартості доцільно розглядати як один із найбільш дієвих інструментів обґрунтування рішень у системі управління витратами, ціною, прибутком і конкурентоспроможністю.

Проблема полягає також у тому, що на багатьох підприємствах аналіз собівартості все ще має переважно ретроспективний характер і використовується переважно для констатації вже сформованих результатів. Натомість сучасне управління потребує перетворення аналізу собівартості на інструмент випереджального впливу на витратну структуру, який дозволяє моделювати наслідки зміни окремих витратних елементів для рівня ціни, маржинального доходу, прибутку та ринкової позиції підприємства. У цьому аспекті науковий і практичний інтерес становить дослідження методичних підходів до факторного аналізу структури собівартості в контексті управління ціною конкурентоспроможністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан наукових розробок у сфері управління витратами базується на фундаментальних положеннях вітчизняного законодавства, зокрема Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1], НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [2] та НП(С)БО 16 «Витрати» [3], які у поєднанні з галузевими методичними рекомендаціями [4] формують методологічний базис для визначення собівартості як важливого індикатора ефективності використання ресурсів.

У роботах таких науковців, як О. Замула, Н. Костецька та Т. Мірзоева, концепція управління витра-

тами трансформується під впливом викликів нестабільного середовища, де на перший план виходить необхідність мінімізації господарських ризиків та впровадження засад сталого розвитку [5; 6; 16]. При цьому Склярук І.П., Драка І.С. [17] наголошують на важливості адаптації облікових підходів до умов економічної турбулентності, що підкреслює динамічний характер категорії собівартості у сучасній аналітиці.

Значна увага дослідників, зокрема Л. Новіченко, О. Колісник та Д. Суходольської, приділяється поглибленню методики факторного аналізу, який дозволяє перейти від простої констатації витрат до виявлення сили впливу конкретних виробничих чинників на кінцеву собівартість продукції [9; 10; 20]. У контексті ринкового позиціонування науковці М. Панченко, А. Стренковська та Б. Дергалюк обґрунтовують нерозривний зв'язок між витратною стратегією та ціною політикою, стверджуючи, що забезпечення конкурентоспроможності неможливе без жорсткого контролю над структурою собівартості для збереження необхідного рівня маржинальності [11; 12; 13].

Водночас, незважаючи на широке висвітлення окремих аспектів ціноутворення та аналізу витрат у працях А. Гуменюка, Є. Іоніцей та Ц. Бая, питання інтеграції результатів факторного аналізу безпосередньо в систему управління ціною конкурентоспроможністю залишається недостатньо опрацьованим [15; 18; 19]. В інших дослідженнях [7; 8; 14] розглядається собівартість переважно як облікова категорія, що зумовлює необхідність розроблення прикладного інструментарію, який дозволив би визначати межі цінової гнучкості підприємства на основі оцінки трансформації структури його витрат.

Проте не зважаючи на значну кількість праць та досліджень, потребує подальшого опрацювання й прикладний аспект проблеми, а саме практика господарювання вимагає не лише оцінки зміни собівартості за її елементами, а й встановлення того, як саме трансформація структури витрат впливає на можливість підприємства утримувати конкурентний рівень цін, формувати достатній запас маржі, реагувати на дії конкурентів і зберігати фінансову стійкість. Отже, науковий інтерес становить розроблення такого підходу до факторного аналізу структури собівартості, який поєднував би аналітичну глибину з практичною орієнтацією на управління ціною конкурентоспроможністю підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень і методичних підходів до використання факторного аналізу структури собівартості як інструменту управління ціною конкурентоспроможністю підприємства,

а також визначення практичних можливостей застосування результатів такого аналізу для прийняття обґрунтованих рішень у сфері управління витратами та ціноутворенням.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Собівартість продукції в системі сучасного управління підприємством є багатофункціональною економічною категорією, що поєднує обліковий, аналітичний і управлінський аспекти. Собівартість відображає сукупність витрат підприємства, пов'язаних із виробництвом і реалізацією продукції, виконанням робіт або наданням послуг. Проте в умовах посилення ринкової конкуренції її зміст істотно розширюється, оскільки саме через собівартість проявляється ефективність використання матеріальних, трудових, енергетичних, фінансових і організаційних ресурсів підприємства. Вона є концентрованим виразом витратомісткості господарської діяльності та водночас базою для формування цінової, виробничої та прибуткової політики суб'єкта господарювання.

Економічна сутність собівартості полягає в тому, що вона характеризує вартісну оцінку ресурсів, спожитих у процесі створення продукції. Через показник собівартості підприємство отримує можливість оцінити, якою мірою досягнутий виробничий результат відповідає витраченим ресурсам, наскільки раціонально організовано виробництво, чи забезпечується економія ресурсів і чи існують резерви підвищення ефективності діяльності. Саме тому собівартість є не лише фінансово-обліковим показником, а й одним із головних індикаторів управління, який сигналізує про зміни у внутрішньому середовищі підприємства, відображає рівень технологічної досконалості, організації постачання, ефективності праці, завантаження виробничих потужностей та якості менеджменту [3].

У системі управління підприємством собівартість виконує низку важливих функцій. По-перше, вона є базою для визначення фінансового результату, оскільки саме співвідношення між доходом від реалізації та собівартістю продукції формує валовий і операційний прибуток. По-друге, собівартість слугує основою для розроблення цінової політики, адже визначає мінімально допустимий рівень ціни, за якого підприємство може забезпечити покриття витрат і отримання необхідного прибутку. По-третє, вона виступає інструментом внутрішнього контролю, оскільки аналіз її рівня та динаміки дозволяє виявити відхилення, нераціональні витрати, перевищення витрат і проблемні ділянки господарського процесу. По-четверте, собівартість має стратегічне значення, оскільки через механізм її оптимізації підприємство може впливати на власну конкурентоспроможність, підвищуючи цінову гнучкість і здатність утримувати позиції на ринку [4; 5].

Особливого значення набуває не лише абсолютний рівень собівартості, а й її структура. Структура собівартості відображає співвідношення окремих елементів витрат у загальному обсязі виробничих і повних витрат підприємства. Саме вона дозволяє встановити, які витратні компоненти формують основне навантаження на ціну продукції, які елементи найбільш чутливі до зовнішніх і внутрішніх змін, а також у яких напрямках доцільно шукати резерви зниження витрат [6].

Аналітичне значення структури собівартості полягає в тому, що вона дозволяє перейти від загальної оцінки витрат до вивчення їх внутрішньої будови. Висока питома вага матеріальних витрат свідчить про значну залежність підприємства від цін на сировину, комплектуючі та логістичні ресурси. Зростання частки витрат на оплату праці може бути пов'язане як із підвищенням продуктивності та ускладненням технологічних процесів, так і з погіршенням організації праці або неефективністю кадрової політики. Значна частка енергетичних витрат вказує на енергоємність виробництва та високу вразливість до тарифних коливань. Збільшення накладних витрат часто свідчить про ускладнення управлінської структури, зростання адміністративного навантаження або недосконалість системи внутрішнього контролю [7].

Отже, структура собівартості дає змогу не лише ідентифікувати домінуючі елементи витрат, а й оцінити їх управлінське значення. Саме через аналіз структури витрат підприємство отримує можливість локалізувати ті складові собівартості, які найбільше впливають на її зростання, визначити ступінь їх впливу на зміну ціни та встановити пріоритети для подальшого факторного аналізу. Такий підхід є особливо важливим в умовах, коли підприємство не може механічно перекласти зростання витрат на споживача через підвищення ціни, оскільки це може призвести до втрати частини ринку. У таблиці 1 представлено практичне значення структури собівартості для управління ціною конкурентоспроможністю підприємства.

Роль собівартості у формуванні ціни є фундаментальною, оскільки саме вона визначає економічно обґрунтовану нижню межу ціни реалізації продукції. За будь-якого підходу до ціноутворення – витратного, ринкового чи параметричного – підприємство змушене враховувати фактичний або плановий рівень собівартості, оскільки продаж продукції за ціною, що не покриває витрат, у довгостроковому періоді призводить до втрати фінансової стійкості. Навіть у випадках, коли підприємство тимчасово застосовує політику цінового демпінгу або короткострокового зниження маржі, його можливості в цій сфері все одно обмежуються внутрішньою витратною базою [5].

Аналітичне значення структури собівартості для управління ціною та конкурентоспроможністю

Елемент собівартості	Типова питома вага, %	Економічний вплив на собівартість	Вплив на формування ціни	Управлінське значення
Матеріальні витрати	45,0–60,0	Формують основну частину витрат у матеріаломістких виробництвах; чутливі до зміни цін на сировину, комплектуючі та логістику	Безпосередньо визначають нижню межу ціни та рівень маржі	Потребують контролю закупівельних цін, норм витрачання, витрат, відходів, умов постачання
Витрати на оплату праці	15,0–25,0	Відображають трудомісткість виробництва та рівень організації праці	Впливають на можливість утримання конкурентної ціни за умови зростання зарплатного навантаження	Потребують підвищення продуктивності праці, оптимізації чисельності персоналу, удосконалення мотивації
Енергетичні витрати	8,0–15,0	Характеризують енергоємність технологічного процесу та залежність від тарифів	Підвищують ризик перегляду цін у разі тарифних коливань	Потребують енергоощадних технологій, модернізації обладнання, контролю режимів споживання
Накладні витрати	10,0–20,0	Відображають рівень організаційного та управлінського навантаження	Опосередковано впливають на ціну через збільшення повної собівартості	Потребують оптимізації управлінських процесів, бюджетного контролю, зменшення непродуктивних витрат
Інші виробничі витрати	3,0–8,0	Формують додаткове витратне навантаження залежно від специфіки виробництва	Можуть знижувати цінову гнучкість за наявності нестабільних або нерегулярних витрат	Потребують деталізації та постійного моніторингу для виявлення резервів скорочення

Джерело: сформовано автором на базі [1; 4; 7]

З економічної точки зору взаємозв'язок між собівартістю та ціною проявляється в тому, що ціна має забезпечувати не лише відшкодування понесених витрат, а й формування прибутку, достатнього для підтримання поточної діяльності, інвестування в розвиток, оновлення основних засобів, покриття фінансових ризиків та збереження ринкової активності. Чим нижчий рівень собівартості за незмінної якості продукції, тим ширшими є можливості підприємства щодо формування конкурентної ціни. У такому разі воно може або запропонувати споживачеві більш привабливу ціну, або зберегти середньоринкову ціну та отримати вищу маржу. Обидва варіанти посилюють конкурентну позицію підприємства, хоча реалізуються через різні механізми [6; 8].

Саме тому собівартість виступає важливим чинником цінової конкурентоспроможності. Цінова конкурентоспроможність означає здатність підприємства пропонувати продукцію за такою ціною, яка є привабливою для споживача порівняно з цінами конкурентів і водночас забезпечує підприємству прийнятний рівень прибутковості. Досягнення такого балансу є неможливим без системного управління витратами. Якщо собівартість є надмірно високою, підприємство втрачає можливість маневрувати

ціною: зниження ціни зменшує прибутковість або взагалі призводить до збитковості, а збереження високої ціни послаблює ринкові позиції через зменшення цінової привабливості продукції [9].

Зв'язок собівартості з ціною конкурентоспроможністю є багаторівневим. На першому рівні він проявляється через прямий вплив витрат на мінімально допустиму ціну реалізації. На другому рівні – через вплив структури витрат на стабільність ціни в умовах коливання зовнішнього середовища. На третьому рівні зв'язок проявляється через вплив собівартості на маржинальність і рентабельність продукції. Зниження собівартості при незмінній ціні підвищує маржинальний дохід, що створює фінансовий ресурс для цінових акцій, розширення збуту, розвитку сервісної підтримки та інших заходів, які зміцнюють конкурентну позицію підприємства [10].

Управлінський підхід до собівартості передбачає, що вона має аналізуватися в тісному зв'язку з показниками ціни, доходу, маржі, прибутку та рентабельності. За такого підходу собівартість стає активним інструментом управління, а не лише фактом облікового відображення витрат. Це означає, що будь-яка зміна у структурі витрат повинна оцінюватися з позицій її можливого впливу на ціну продукції,

сприйняття ціни ринком, обсяги реалізації, прибутковості продажів і конкурентоспроможність підприємства загалом. Саме в такому контексті факторний аналіз структури собівартості набуває особливого значення, оскільки дозволяє встановити, які елементи витрат формують найбільший тиск на ціну та в яких напрямках слід шукати резерви зниження витрат без погіршення якості продукції [7].

Таким чином, собівартість продукції є складною економічною категорією, що поєднує функції облікового узагальнення, аналітичного оцінювання та управлінського регулювання. Її структура виступає важливим об'єктом аналізу, оскільки саме через співвідношення окремих витратних елементів формуються можливості підприємства щодо підтримання конкурентної ціни, збереження маржинальності та зміцнення ринкових позицій. Чим вищою є здатність підприємства контролювати структуру собівартості, своєчасно виявляти негативні зміни у витратних компонентах і трансформувати результати аналізу в управлінські рішення, тим вищим є його потенціал у сфері забезпечення цінової конкурентоспроможності.

Методичні підходи до факторного аналізу структури собівартості ґрунтуються на поєднанні загальноаналітичних, статистичних і спеціальних прийомів економічного аналізу, які дають змогу не лише встановити факт зміни витрат, а й виявити причини такої зміни, кількісно виміряти силу впливу окремих чинників та визначити їх наслідки для ціноутворення і цінової конкурентоспроможності підприємства. Якщо собівартість розглядати лише як сукупний підсумковий показник, управлінські можливості аналізу істотно звужуються, оскільки втрачається розуміння внутрішньої логіки формування витрат. Саме тому у системі управління витратами необхідним є перехід від загального оцінювання рівня собівартості до дослідження її структури, динаміки та факторної зумовленості.

Методична цінність факторного аналізу полягає в тому, що він забезпечує поетапне дослідження витрат: спочатку виявляється склад і структура собівартості, далі оцінюються зміни її елементів у часі, після чого визначається кількісний вплив окремих факторів на зміну загального рівня витрат і, нарешті, інтерпретуються наслідки цих змін для формування ціни, маржинального доходу та конкурентної позиції підприємства. Такий підхід дозволяє перетворити аналіз собівартості на практичний інструмент управління, а не лише на форму післяопераційного контролю [8].

Першим етапом є структурний аналіз собівартості, який дає змогу визначити питому вагу окремих елементів витрат у загальному обсязі витрат підприємства. Він дозволяє встановити, які саме складові є домінуючими, наскільки збалансованою є струк-

тура витрат і які елементи створюють найбільший тиск на ціну продукції. У контексті цінової конкурентоспроможності це має принципове значення, оскільки висока частка матеріальних витрат свідчить про залежність підприємства від кон'юнктури сировинного ринку, значна питома вага енергетичних витрат – про підвищену чутливість до тарифних змін, а зростання накладних витрат – про ризик адміністративного перевантаження собівартості [5].

Другим етапом є аналіз динаміки собівартості, який передбачає дослідження змін загальної суми витрат і окремих їх елементів у часовому вимірі. Його застосування дозволяє оцінити, чи має зміна собівартості сталий або ситуативний характер, які тенденції є домінуючими, як швидко зростають або зменшуються окремі види витрат та якою є інтенсивність цих змін. На цьому етапі використовуються горизонтальний аналіз, абсолютні та відносні відхилення, темпи зростання і темпи приросту. Саме такі розрахунки формують інформаційну основу для подальшої факторної інтерпретації, оскільки дозволяють виділити ті елементи витрат, які змінюються найшвидше та потребують першочергового управлінського реагування [7].

На наступному етапі застосовується індексний метод, який дозволяє узагальнити вплив зміни окремих факторів на результуючий показник і є особливо корисним у разі аналізу собівартості одиниці продукції. За допомогою індексів можна оцінити, якою мірою зміна собівартості пояснюється зміною цін на ресурси, зміною норм їх витрачання, зміною обсягу виробництва або трансформацією асортиментної структури. Практичне значення індексного підходу полягає в тому, що він дає змогу відокремити ціновий та кількісний вплив на зміну витрат, відповідно точніше обґрунтувати рішення щодо перегляду цін на продукцію [8].

Головним елементом методики є факторний аналіз, у межах якого зміна собівартості розкладається на вплив окремих чинників. Залежно від аналітичної мети доцільно виділяти зовнішні та внутрішні фактори. До зовнішніх належать зміна цін на сировину, енергоносії, транспортні послуги, коливання ринку праці, податкові та тарифні умови. До внутрішніх – зміна норм витрачання матеріалів, продуктивності праці, енергоємності виробництва, рівня завантаження потужностей, організації управління та логістики. Відмінність факторного аналізу від простого порівняння полягає в тому, що він дозволяє кількісно визначити внесок кожного з цих чинників у зміну собівартості та оцінити їхню пріоритетність з позицій управління витратами [9].

У практиці економічного аналізу для цього найчастіше застосовуються метод ланцюгових підстановок і метод абсолютних різниць. Метод ланцюгових

підстановок є доцільним тоді, коли результуючий показник залежить від кількох взаємопов'язаних факторів і необхідно поетапно визначити вплив кожного з них шляхом послідовної заміни базових значень фактичними. Його перевага полягає в універсальності та можливості використовувати як для моделей собівартості одиниці продукції, так і для аналізу повної собівартості в цілому. Метод абсолютних різниць зручний у випадках, коли модель має мультиплікативний або змішаний характер і можна безпосередньо обчислити вплив кожного фактора через добуток приросту відповідного показника на базові або скориговані значення інших факторів [10].

Важливе місце у методичній системі посідає порівняльний аналіз. Він дає можливість зіставити структуру собівартості підприємства з показниками попередніх періодів, з даними конкурентів, середньогалузевими орієнтирами або внутрішніми нормативами. Для цінової конкурентоспроможності це має особливе значення, оскільки навіть відносно стабільний рівень собівартості може виявитися проблемним, якщо конкурентні підприємства мають нижчу витратну базу і, відповідно, більше можливостей для гнучкого ціноутворення. Порівняльний аналіз дозволяє визначити не лише внутрішні, а й ринкові резерви зниження витрат.

Значну аналітичну цінність має аналіз чутливості, який показує, як змінюється собівартість або прибутковість продукції внаслідок зміни окремих витратних параметрів. Метод застосовують для оцінки впливу зростання цін на сировину, тарифів на електроенергію, підвищення фонду оплати праці чи зміни обсягів виробництва на рівень собівартості одиниці продукції та на межі допустимого цінового коригування. Аналіз чутливості фактично поєднує економічний аналіз із елементами сценарного управління, дозволяючи підприємству оцінити, за яких умов зберігатиметься конкурентна ціна, а за яких виникне потреба в перегляді витратної або збутової політики [8].

У таблиці 2 систематизовано методи факторного аналізу собівартості та встановлено їх зв'язок з управлінням ціновою конкурентоспроможністю. Дана таблиця дозволяє обрати відповідні аналітичні інструменти для оцінки витрат, виявити головні фактори їх зміни та визначити резерви зниження собівартості.

Таким чином, методичні підходи до факторного аналізу структури собівартості повинні мати комплексний характер і поєднувати методи описового, порівняльного, індексного та детермінованого факторного аналізу. Відповідно така комбінація дозволяє

Таблиця 2

Характеристика методів факторного аналізу структури собівартості та практичне значення для управління ціновою конкурентоспроможністю

Метод аналізу	Аналітичне призначення	Що дозволяє визначити	Практичне значення для управління ціновою конкурентоспроможністю
1	2	3	4
Структурний аналіз	Оцінка складу собівартості за елементами витрат	Питому вагу кожного елемента у загальній сумі витрат	Дозволяє виявити витратні компоненти, що найбільше впливають на нижню межу ціни
Горизонтальний аналіз	Порівняння показників собівартості в динаміці	Абсолютні зміни загальної суми витрат і окремих елементів	Дає змогу встановити, які витрати зростають найшвидше і потребують коригуючих заходів
Вертикальний аналіз	Дослідження зміни внутрішньої структури собівартості	Структурні зрушення між елементами витрат	Допомагає оцінити, як трансформація структури витрат впливає на цінову гнучкість підприємства
Аналіз динаміки	Визначення тенденцій зміни собівартості у часі	Стійкість, інтенсивність і напрям зміни витрат	Сприяє прогнозуванню витратного тиску на майбутні цінові рішення
Індексний метод	Розмежування впливу цінових та кількісних факторів	Вплив зміни цін ресурсів, норм витрат і обсягів діяльності	Дозволяє обґрунтувати, чи потребує зростання собівартості перегляду ціни
Метод ланцюгових підстановок	Поетапне вимірювання впливу окремих факторів	Кількісний внесок кожного фактора у зміну собівартості	Сприяє визначенню пріоритетних напрямів оптимізації витрат
Метод абсолютних різниць	Оперативне обчислення факторного впливу	Прямий ефект зміни окремих факторів на результативний показник	Дає змогу швидко оцінити наслідки зміни витрат для собівартості і ціни
Порівняльний аналіз	Співставлення показників із базою порівняння	Відхилення від плану, минулих періодів, середньогалузевого рівня або конкурентів	Дозволяє виявити зовнішні та внутрішні резерви зниження витрат

1	2	3	4
Аналіз чутливості	Оцінка реакції собівартості на зміну окремих факторів	Ступінь залежності собівартості від коливання конкретних витратних параметрів	Сприяє вибору найефективніших заходів для збереження конкурентної ціни
Кореляційний аналіз	Оцінка сили зв'язку між факторами і собівартістю	Тісноту взаємозв'язку між витратними чинниками та результативним показником	Допомагає виділити фактори, що систематично впливають на витратну базу підприємства
Регресійний аналіз	Побудова кількісної моделі впливу факторів	Параметри математичної залежності собівартості від головних чинників	Дозволяє прогнозувати зміну собівартості та оцінювати наслідки управлінських рішень

Джерело: сформовано автором на основі [2; 4; 8; 10]

не обмежуватися фіксацією змін у витратах, а встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між окремими витратними чинниками, рівнем собівартості, параметрами ціни та показниками цінової конкурентоспроможності. Практична цінність такого підходу полягає в тому, що результати аналізу стають основою для адресного управління витратами, оптимізації структури собівартості, збереження маржинальності продукції та підвищення стійкості підприємства в умовах конкурентного ринку.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати, що факторний аналіз структури собівартості доцільно розглядати як дієвий інструмент управління ціновою конкурентоспроможністю підприємства. Собівартість продукції відображає не лише величину витрат на виробництво і реалізацію, а й ступінь ефективності використання ресурсів, організаційний рівень виробництва, межі цінової гнучкості та можливості підприємства щодо збереження прибутковості в умовах конкурентного ринку. Саме тому її аналітичне дослідження має здійснюватися як складова системи прийняття управлінських рішень у сфері витрат, ціни, рентабельності та ринкового позиціонування.

Встановлено, що важливе значення для забезпечення цінової конкурентоспроможності має не лише абсолютний рівень собівартості, а й її внутрішня структура. Домінування матеріальних, енергетичних, трудових або накладних витрат по-різному впливає на можливість підприємства утримувати конкурентну ціну, формувати запас маржі та реагувати на зміни ринкової кон'юнктури. Найбільш

чутливими до змін зовнішнього середовища виявляються матеріальні та енергетичні витрати, тоді як трудові та накладні витрати потребують оцінювання у тісному зв'язку з продуктивністю праці, завантаженням потужностей, масштабом діяльності та якістю внутрішнього управління. У цьому контексті аналіз структури собівартості створює підґрунтя для локалізації витратних елементів, що формують найбільший тиск на ціну продукції.

Доведено, що для комплексної оцінки собівартості доцільно поєднувати структурний аналіз, аналіз динаміки, горизонтальний і вертикальний аналіз, розрахунок абсолютних і відносних відхилень, темпів зростання і приросту, індексний метод, а також спеціальні прийоми факторного аналізу, зокрема метод ланцюгових підстановок, метод абсолютних різниць і аналіз чутливості. Таке методичне поєднання дозволяє не лише встановити факт зміни витрат, а й виявити причинно-наслідкові зв'язки між окремими витратними елементами, обсягом виробництва, собівартістю одиниці продукції, рівнем ціни та показниками прибутковості. Практична значущість факторного підходу полягає в можливості кількісного вимірювання впливу кожного фактора на загальний рівень собівартості та на межі допустимого цінового маневру підприємства.

Перспективи подальших досліджень визначаються поглибленням методики цифрового моніторингу собівартості, застосуванням ABC-калькулювання, гнучкого бюджетування, кореляційно-регресійного моделювання та сценарного аналізу в оцінці впливу витрат на ціну і конкурентоспроможність.

Список літератури:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14>
2. Загальні вимоги до фінансової звітності: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1, з атвержене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0336-13>
3. Витрати: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16, затвержене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00>

4. Про затвердження Методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості : наказ Міністерства промислової політики України від 09.07.2007 № 373. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0373581-07>
5. Замула О., Замула О. Управління витратами підприємств на засадах концепції сталого розвитку. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 3. С. 208–215. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.03.208>
6. Костецька Н. Управління витратами на підприємствах в умовах ризику. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-67>
7. Ємельянов О., Курило О., Петрушка Т. Механізм, методи та способи управління витратами підприємств як інструменти підвищення ефективності їх господарської діяльності. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-58>
8. Ляшенко Г., Овсяннікова В. Витрати підприємства та управління ними. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-27>
9. Колісник О., Суходольська Д. Оцінка впливу виробничих витрат на собівартість продукції. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-130>
10. Novichenko L. Organization of economic analysis at the enterprise. *Економічний аналіз*. 2022. Vol. 32. No. 1. P. 199–207.
11. Panchenko M., Strenkovska A. Management of price policy in the enterprise. *Marketing and Digital Technologies*. 2022. Vol. 6. No. 4. P. 99–108. DOI: <https://doi.org/10.15276/mdt.6.4.2022.9>
12. Дергалюк Б. В., Середюк К. М. Методи управління ціновою політикою підприємства. *Ефективна економіка*. 2024. № 6. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307.2105.2024.6.20>
13. Решітко Н. Формування стратегії ціноутворення підприємства. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-120>
14. Нагорна О. Маркетингова цінова політика підприємства сфери роздрібної торгівлі. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-55>
15. Бай Ц., Кухарук А. Аналіз конкурентоспроможності підприємства: зміст та фактори впливу. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-92>
16. Мірзоева Т., Томашевська О. Управління витратами підприємства в системі мінімізації ризиків господарської діяльності. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-69>
17. Склярук І. П., Драка І. С. Управління витратами в умовах економічної нестабільності: адаптація облікових підходів. *Економіка та суспільство*. 2025. № 71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-7>
18. Гуменюк А. Ф., Петрицька О. С. Сучасні підходи до маркетингового ціноутворення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.9.83>
19. Іонідой Є. Ю. Теоретичні аспекти формування конкурентоспроможності підприємств. *Агросвіт*. 2025. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.2.181>
20. Демчук О. Особливості формування собівартості продукції рослинництва в системі управлінського обліку. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-85>

References:

1. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-XIV. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / Verkhovna Rada Ukrainy [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine dated July 16, 1999 No. 996-XIV. Database “Legislation of Ukraine” / Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14>
2. Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti: Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1, zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.02.2013 № 73. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / Verkhovna Rada Ukrainy [General Requirements for Financial Statements: National Accounting Regulation (Standard) 1, approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated February 7, 2013 No. 73. Database “Legislation of Ukraine” / Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0336-13>
3. Vytraty: Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16, zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 31.12.1999 № 318. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / Verkhovna Rada Ukrainy [Expenses: National Accounting Regulation (Standard) 16, approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated December 31, 1999 No. 318. Database “Legislation of Ukraine” / Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00>
4. Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii z formuvannia sobivartosti produktsii (robit, posluh) u promyslovosti: nakaz Ministerstva promyslovoi polityky Ukrainy vid 09.07.2007 № 373. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / Verkhovna Rada Ukrainy [On Approval of Methodological Recommendations for the Formation of the Cost of Products (Works, Services) in Industry: order of the Ministry of Industrial Policy of Ukraine dated July 9, 2007 No. 373. Database “Legislation of Ukraine” / Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0373581-07>
5. Zamula, O., & Zamula, O. (2022). Upravlinnia vytratamy pidpriemstv na zasadakh kontseptsii staloho rozvytku [Management of enterprise costs based on the concept of sustainable development]. *Ekonomichnyi analiz*, 32(3), Pp. 208–215. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.03.208>
6. Kostetska, N. (2021). Upravlinnia vytratamy na pidpriemstvakh v umovakh ryzyku [Cost management at enterprises under risk conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (34). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-67>

7. Yemelianov, O., Kurylo, O., & Petrushka, T. (2022). Mekhanizm, metody ta sposoby upravlinnia vytratamy pidpriemstv yak instrumenty pidvyshchennia efektyvnosti yikh hospodarskoi diialnosti [Mechanism, methods and ways of enterprise cost management as tools for increasing the efficiency of their economic activity]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (38). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-58>
8. Liashenko, H., & Ovsianikova, V. (2022). Vytraty pidpriemstva ta upravlinnia nymy [Enterprise costs and their management]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (45). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-27>
9. Kolisnyk, O., & Sukhodolska, D. (2023). Otsinka vplyvu vyrobnych ykh vytrat na sobivartist produktsii [Assessment of the impact of production costs on the cost of products]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (56). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-130>
10. Novichenko, L. (2022). Organization of economic analysis at the enterprise. *Ekonomichnyi analiz*, 32(1), 199–207.
11. Panchenko, M., & Strenkovska, A. (2022). Management of price policy in the enterprise. *Marketing and Digital Technologies*, 6(4), Pp. 99–108. DOI: <https://doi.org/10.15276/mdt.6.4.2022.9>
12. Derhaliuk, B. V., & Serediuk, K. M. (2024). Metody upravlinnia tsinovoiou politykoiou pidpriemstva [Methods of managing the price policy of the enterprise]. *Efektivna ekonomika*, (6). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.6.20>
13. Reshitko, N. (2024). Formuvannia stratehii tsinoutvorennia pidpriemstva [Formation of the enterprise pricing strategy]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (68). DOI: [10.32782/2524-0072/2024-68-120](https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-120)
14. Nahorna, O. (2024). Marketynhova tsinova polityka pidpriemstva sfery rozdrubnoi torhivli [Marketing price policy of the retail trade enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (66). DOI: [10.32782/2524-0072/2024-66-55](https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-55)
15. Bai, Ts., & Kukharuk, A. (2024). Analiz konkurentospromozhnosti pidpriemstva: zmist ta faktory vplyvu [Analysis of enterprise competitiveness: content and influencing factors]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (66). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-92>
16. Mirzoieva, T., & Tomashevska, O. (2024). Upravlinnia vytratamy pidpriemstva v systemi minimizatsii ryzykiv hospodarskoi diialnosti [Enterprise cost management in the system of minimizing economic activity risks]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (65). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-69>
17. Skliaruk, I. P., & Draka, I. S. (2025). Upravlinnia vytratamy v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti: adaptatsiia oblikovykh pidkhodiv [Cost management in conditions of economic instability: adaptation of accounting approaches]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (71). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-7>
18. Humeniuk, A. F., & Petrytska, O. S. (2025). Suchasni pidkhody do marketynhoho tsinoutvorennia [Modern approaches to marketing pricing]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, (9). DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.9.83>
19. Ionitsoi, Ye. Yu. (2025). Teoretychni aspekty formuvannia konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Theoretical aspects of the formation of competitiveness of enterprises]. *Ahrosvit*, (2). DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.2.181>
20. Demchuk, O. (2023). Osoblyvosti formuvannia sobivartosti produktsii roslynnytstva v systemi upravlinskoho obliku [Features of forming the cost of crop production in the management accounting system]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (57). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-85>

Стаття надійшла: 02.05.2026

Стаття прийнята: 28.05.2026

Стаття опублікована: 06.07.2026